

A/A: 326499
Εντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
Ημ/νία: 23/03/1995
Σελίδα: gohteia

Η γοητεία του θανάτου στον Ιψεν

Της ΣΩΤΗΡΙΑΣ **MATZIPH**

Οι τέσσερις, και μία πέμπτη καθ' οδόν, παραστάσεις Ιψεν δίνουν στο φετινό θεατρικό χειμώνα τη χροιά ενός αφιερώματος, υποσκελίζοντας τους διπλούς-τριπλούς Τσέχωφ, Στρίντμπεργκ, Σαίξπηρ, Κολτές. Σύμπτωση, ρεπερτοριακή αμηχανία, ανάγκη επιστροφής στους στέρεους προβληματισμούς μιας παλαιάς δραματουργίας, αναπόληση της θαλπωρής ηθικών ιδανικών και άλλων πιο παρθένων εποχών στο τέλος ενός αιώνα, όπου το μεγαλείο των σπουδαίων ψυχικών εντάσεων έχει βουλιάξει στο μεταμοντέρνο κενό του στρες και του ζάπινγκ;

Παρακολουθώντας τις φετινές αναβιώσεις, βλέπουμε γι' ακόμη μια φορά πως αυτές οι «τραγωδίες σαλονιού» έχουν εξαιρετική μακροβιότητα, μολονότι η κοινωνική φιλοσοφία τους έχει πάψει να μας αφορά προ πολλού. Οι θέσεις της είναι πια απλές ιστορικές αναφορές, κλασικές, όχι διαχρονικές. Σήμερα μας συγκινούν τα έργα του Ιψεν ως ανθρώπινα δράματα, ως αριστουργηματικά ψυχογραφήματα χαρακτήρων υπό το κράτος έσχατης συνειδησιακής δοκιμασίας, με τους φόβους, τις αμφιβολίες, τις ενοχές που ορίζουν τις ανθρώπινες συναλλαγές τότε και πάντα.

Μάχη υπέρ της ζωής

Ο ηθικός πυρετός και το τραγικό πάθος των ηρώων του, όσο κι αν στα εκατό χρόνια έχει καταλαγιάσει η τρομοκρατία της κοινωνικής δεισιδαιμονίας που τα περιέβαλλε, έχουν το αμείωτο μεγαλείο μιας ασύλληπτης πράξης μάχης υπέρ της ζωής. Δεν είναι τυχαίο που στη δραματουργία του Ιψεν, με μόνες εξαιρέσεις τον «Μπραντ» και τον «Εχθρό του λαού», ο έρωτας είναι στοιχείο καθοριστικό. Όμως δεν είναι περίεργο που στο δημιουργό της βαραίνει συχνά ο χαρακτηρισμός του πεσιμιστή.

Σε όλα του τα έργα, ένα ξαφνικό γεγονός γίνεται αφορμή να ανοίξουν οι ενοχές και οι παλιές πληγές σαν κακοφορμισμένο απόστημα. Η αποκατάσταση της «ηθικής τάξης» δεν λυτρώνει, αντίθετα μεταλλάσσει τη λαχτάρα για ζωή σε επιθυμία θανάτου, τις τραυματισμένες προσδοκίες σε αυτοκαταστροφική εμμονή. Οι χαρακτήρες οπισθοχωρούν ενώ πρέπει να δράσουν, απομονώνονται και πεθαίνουν ενώ ο ύψιστος πόθος τους είναι η ελευθερία. Αναζητούν αγωνιωδώς εναλλακτικές λύσεις για να βγουν από τους νεκρούς γάμους τους, τα βαρυφορτωμένα αστικά σαλόνια-φυλακές, το άκαμπτο σύστημα ηθικών καταναγκασμών, όμως η γοητεία της καταστροφής έχει τον τελευταίο λόγο. Λένε ναι στο θάνατο από πόθο για τη ζωή, θέλουν τη ζωή και διαλέγουν το θάνατο...

Ψυχικές συγκρούσεις

Και όμως, οι Ερινύες στον Ιψεν δεν έχουν μεταφυσική καταγωγή, δεν είναι αμετάκλητες, άσχετα εάν οι άνθρωποι του συντρίβονται επάνω τους. Δεν είναι συνέπειες αληθινών φονικών πράξεων όπως στο αρχαίο δράμα, μήτε προπατορικών αμαρτημάτων με τη χριστιανική άποψη της Παλαιάς Διαθήκης. Απορρέουν από το νεφέλωμα ψυχικών συγκρούσεων. Τα παραπτώματα της κυρίας Αλβινγκ, του Σόλνες, της Ρεβέκκας Ουέστ, της Εντα Γκάμπλερ κ.λπ. είναι ψυχολογικά. Είναι τα ατυχή αποτελέσματα της θεμιτής επιθυμίας τους για ζωή.

Όσο κι αν είναι ντυμένα με τη νομοτέλεια βιολογικών και ηθικών «νόμων», από τη φύση τους ενέχουν τη δυνατότητα εξορκισμού των «βρικολάκων» του παρελθόντος και την ελπίδα για «εμάς του νεκρούς να ξυπνήσουμε» (τίτλος του τελευταίου έργου του Ιψεν).

Στην ΑΓΡΙΟΠΑΠΙΑ (1884) το περίφημο χρέος απέναντι στην αλήθεια αποφλοιώνεται ως νοσηρή εμμονή μερικών φανατικών της «ηθικής ορθότητας». Το ψέμα συντηρεί ζωογόνα την ευτυχία μιας οικογένειας, μέχρι που η αλήθεια, ως φορέας του κακού και ποταπό άλλοθι μίσους και αυτοπεριφρόνησης, έρχεται να τα κάνει όλα στάχτη. Παράδοση θέση για έναν συγγραφέα των ιδανικών απαιτήσεων. Η συναρπαστική παράσταση που έχει στήσει στο ΘΕΑΤΡΟ ΕΜΠΡΟΣ ο Τάσος Μπαντής με τους συνεργάτες του (Ράνια Οικονομίδου, Αρης Λεμπεσόπουλος, Δημήτρης Καταλειφός, Γιώργος Μοσχίδης, Ιωάννα Παγιατάκη κ.ά.) - από τις πιο εξαιρετικές δουλειές συνόλου που έχω δει τα τελευταία χρόνια - φωτίζει με χιούμορ και ελαφριότητα αυτή τη λιγότερο σεβάσμια (και λιγότερο γνωστή) πλευρά του ιψενικού μικρόκοσμου: τη φαιδρότητα και την ύποπτη «ευγένεια» υψηλών ιδανικών, ανάλογα με τη χρήση που τους γίνεται. Ο θάνατος της μικρής Εντιβιγκ δεν εξιλεώνει κανέναν - μοιάζει απλώς τερατωδώς αφύσικος.

Στην ΚΥΡΙΑ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ (1888) οι σκοτεινοί δεσμοί με το παρελθόν και η αναζήτηση της υπαρξιακής πληρότητας στο Αγνωστο, που συμβολίζει ο αινιγματικός Καπετάνιος, δεν έχει ολέθριες συνέπειες. Όταν η ηρωίδα είναι ελεύθερη να φύγει, διαλέγει την ασφάλεια του σπιτιού της. Περισσότερη βαρύτητα έχει η μοίρα της μεγάλης κόρης, εγκλωβισμένη στην ερημιά της νορβηγικής επαρχίας. Η Ελίντα είναι ίσως από τις λιγότερο δραματικές ηρωίδες του Ιψεν, αν και η πιο απόκοσμη και η ερωτικότερη. Πώς να κατευνάσει ο νεκρός γάμος την ταραχή της αλαφροϊσκιώτης ψυχής της, είναι ένα ερώτημα που μένει μετέωρο. Ατμοσφαιρική και διαυγής η σκηνοθεσία του Μίνου Βολανάκη στο ΘΕΑΤΡΟ ΟΔΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ, μερικές εξαιρετικές ερμηνείες (Χρύσα Σπηλιώτη, Γιάννης Βόγλης) και εάν τούτη η Ελίντα (Μπέττυ Αρβανίτη) θύμιζε περισσότερο την αμφίβια, μυστηριακή νεράιδα των σκανδιναβικών φιόρντ που είναι, θα είχαμε μια πολύ άρτια παράσταση.

Ο ΑΡΧΙΜΑΣΤΟΡΑΣ ΣΟΛΝΕΣ (1892) είναι ένα περίεργο οικοδόμημα - εξαίσια σύγχρονο και συνάμα θλιβερά ξεπερασμένο. Σπάνια ένας συγγραφέας έχει συλλάβει βαθύτερα τον τρόπο που ασκούν οι νέοι πάνω στους γέρους, έστω κι αν ο υπερφυσικοί συμβολισμοί αυτού του τρόπου αγγίζουν τα όρια του γελοίου. Το αυτοβιογραφικό έργο του ηλικιωμένου Ιψεν κεντράρει στη σχέση ανάμεσα στον Αρχιμάστορα και μια ορμητική νεαρή κοπέλα, που αποκαθιστά την πίστη του στην τέχνη του και σε προέκταση στην ίδια τη ζωή, μονάχα για να τον οδηγήσει στο θάνατό του. Δύο φιλόδοξοι ιδεαλιστές - και οι δύο εξίσου τρομακτικοί. Στην παράσταση του ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ σε σκηνοθεσία Τάκη Βουτέρη, η τερατωδία της ενοχής του Σόλνες, ο νεκρός γάμος του (άλλος ένας), ο ερωτισμός του ακατόρθωτου, έχουν μια βαθύτερη λογική. Φιλτράρονται μέσα από μετρημένες κινήσεις, χαμηλότονες συμπεριφορές, (Αννίτα Δεκαβάλλα, Τάκης Βουτέρης, Αλεξάνδρα Μπατσαλιά κ.ά.), μέχρι που στο ανήλιαγο σπίτι εισβάλλει θρασύς ο ενθουσιασμός των είκοσι χρόνων. Και καταλυτικός.

Και οι ΒΡΙΚΟΛΑΚΕΣ (1881), με όλη την πρόθεση του συγγραφέα να οριοθετηθεί φιλοσοφικά η ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στη ζωή, βαθιά πίσω από την κατηφή άποψη ότι η ευτυχία είναι αυταπάτη και ελπίδα βρίσκεται μόνο στην ήττα μας, κρύβουν την πιθανότητα της αναίρεσης. Στιλιζαρισμένη σε βαθμό που να κινδυνεύει να μοιάζει άψυχη, η παράσταση της ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΣΚΗΝΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ σε σκηνοθεσία Μαριέττας Ριάλδη, περισώζει ένα μέρος του εσωτερικού δράματος των προσώπων χάρη στις καλές ερμηνείες της Βερόνικας Αργέντζη, της Μαριέττας Ριάλδη και του Θεόφιλου Βανδώρου.

Διφορούμενος, μυστηριώδης, ποιητικός, ο μεγάλος Νορβηγός διακηρύσσει την πίστη του στην απόλυτη αιτιοκρατία, ενώ ένας υποδόριος μυστικισμός, ωσάν ερήμην του ίδιου, δίνει στα έργα του μια περίεργη ημιτελή αίσθηση. Κάθε απόληξη, ένας θάνατος, κενό, βάρος. Καμιά από τις αυτοκτονίες και κανένας από τους θανάτους δεν μοιάζουν δικαιωμένοι. Είναι θυσίες χωρίς κάθαρση. Ποια είναι η

ελευθερία που κερδίζουν οι ήρωές του ύστερα τόσες υπερβάσεις; Ο Ιψεν μαχόταν τη συμβατική ηθική και τις αστικές προκαταλήψεις στο όνομα της ιδέας μιας ελευθερίας. Όμως ο ίδιος δεν δείχνει να πιστεύει στην πραγμάτωσή της. Σταυροφόρος χωρίς πίστη, μεταρρυθμιστής, αλλά κατά βάθος φαταλιστής; Στην αντίφασή του έγκειται η αντοχή του μεγαλείου του. Δεν υπάρχει άκρα συνέπεια στην ανθρώπινη φύση, όσο κι αν ο θετικισμός του 19ου. αιώνα και η προτεσταντική ηθική θέλησαν να περιχαράξουν με τη νομοτελειακή «αναγκαιότητα» ενός σύγχρονου «πεπρωμένου» το ανεξιχνίαστο της ύπαρξής μας.

Πηγή: ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ